

RIMA BAKŠIENĖ
Lietuvių kalbos institutas

Mokslinių tyrimų kryptys: dialektologija, geolingvistika,
arealinė lingvistika, eksperimentinė fonetika, fonologija.

LIETUVIŲ PATARMIŲ TRANSKRIPCIJA TFA SIMBOLIAIS: VAKARŲ AUKŠTAIČIAI ŠIAULIŠKIAI

Transcription of Lithuanian Dialects by IPA
Symbols: the Western Aukštaitian Subdialect
of Šiauliai

ANOTACIJA

Straipsnyje aptariamos vakarų aukštaičių šiauliškių transkripcijos Tarptautinės fonetinės abėcėlės (TFA) dabartinės redakcijos simboliais galimybės. Iki šiol lietuvių dialektologijoje tarmių garsai dažniausiai buvo užrašomi vadinamąja kopenhagine transkripcija, XX a. pradžioje adaptuota Georgo Gerullio. XXI a. pradžioje, Lietuvoje atsiradus naujų tarmėtyros krypčių, šiuolaikiškos TFA poreikis labai sustiprėjo, todėl Lietuvių kalbos instituto dialektologai 2016 m. sudarė bandomąjį TFA simbolių rinkinį, kuris dabar „testuojamas“ visų patarmių ypatybėmis.

Straipsnyje pateikiami TFA simbolių ir kopenhaginės transkripcijos atitikmenys, užrašyti Palemono rašmenimis. Pagrindinėje dalyje analizuojami TFA transkribuoti šiauliškių pavyzdžiai iš dviejų skirtingų gyvenamųjų punktų – Ažytėnų, priklausančių pietinei patarmės daliai, ir Šakynos, esančios šiaurėje, šalia žemaičių ploto. Pavyzdžiais siekta patikrinti daugumos šiauliškių fonetinių ypatybių fiksavimo TFA simboliais galimybes.

Didžioji dalis patarmės ypatybių transkripcijos problemų nekėlė. TFA rinkinyje esantys balsių ir priebalsių simboliai daugeliu atvejų apytiksliai atitinka patarmės garsus, kai kurie iš jų užrašomi su papildomais diakritikais. Priebalsių sistemoje kiek problemiškas yra vadinamųjų „šlekiovimo“ garsų – tarpinių tarp *s*, *z*, *c*, *dz* ir *š*, *ž*, *č*, *dž* – žymėjimas TFA simboliais, nes iki šiol nėra tikslaus tarpinių garsų artikuliacinių ypatybių apibūdinimo. Kaip ir kitose patarmėse bei bendrinėje kalboje, taip ir šiauliškių plote sudėtingiausias išlieka prozodinių vienetų, ypač priegaidžių variantų, fiksavimas TFA simboliais.

ESMINIAI ŽODŽIAI: dialektologija, lietuvių tarmės, vakarų aukštaičiai šiauliškiai, transkripcija, Tarptautinė fonetinė abėcėlė (TFA).

ANNOTATION

The article discusses the opportunities for the application of the latest version of the International Phonetic Alphabet (IPA) to the transcription of the Western Aukštaitian subdialect of Šiauliai. Until now dialectal sounds were usually transcribed in Lithuanian dialectology using the so called Copenhagen Transcription that was adapted by Georg Gerullis at the beginning of the 20th century. With the arrival of new fields in dialectology in the early 21st century, the need for contemporary IPA strengthened, resulting in a pilot set of IPA symbols compiled by the dialectologists of the Institute of the Lithuanian Language in 2016. It is now being “tested” on the peculiar features of all subdialects.

The article presents the equivalents of the IPA symbols and the Copenhagen Transcription recorded by the Palemonas font. The main part analyses the examples of the subdialect of Šiauliai transcribed by IPA symbols from two different residential points – Ažytėnai belonging to the southern part of the subdialect and Šakyna located in the north, next to the area of Samogitians. Examples were used to check the opportunities of recording most of phonetic features of the subdialect of Šiauliai by IPA symbols.

Most of the features of the subdialect did not pose any transcription problems. In the majority of cases, the IPA vowel and consonant symbols roughly correspond to the sounds of the subdialect; some of them are marked by additional diacritics. In the consonant system the transcription of the sounds of the so called phenomenon of *šlekiavimas* – intermediate sounds between *s, z, c, dz* and *š, ž, č, dž* – by IPA symbols is slightly more problematic, as there is still no accurate way to describe the characteristics of articulation of intermediate sounds. As in other subdialects and the standard language, the recording of prosodic units, in particular accent variants, by IPA symbols remains most problematic in the area of the subdialect of Šiauliai.

KEYWORDS: dialectology, Lithuanian dialects, Western Aukštaitian subdialect of Šiauliai, transcription, International Phonetic Alphabet (IPA).

1. ĮVADINĖS PASTABOS

Dialektologijos mokslo atstovams visais laikais buvo aktuali tarminio kalbėjimo užrašymo, arba *transkripcijos*, problema. Net ir bendrinių kalbų transkripcija negali perteikti visų subtilių garsų variantų, užrašytas vaizdas tėra apytikslis. Teigiama, kad subjektyvi transkribuotojo interpretacija neišvengiamai veikia visus kalbos lygmenis – semantiką, leksiką, gramatiką ir fonetiką. Transkribuotojas natūraliai yra linkęs užrašyti savo kalbinę interpretaciją, kuri ne visuomet

sutampa su pateikėjo užkoduota informacija. Užrašant tarmių duomenis, ypač daug dviprasmiškumo esama fonetikos, tiksliau fonemikos, lygmenyje, nes dekododamas įrašytą tekstą transkribuotojas remiasi geriausiai pažįstama (dažniausiai gimtosios tarmės) fonemų sistema. Objektyvumas transkribuojant yra labai sunkiai įgyvendinamas uždavinys, pripažįstama, kad raštu dažniausiai perteikiamas „impresionistinis“ gyvosios kalbos vaizdas¹ (Ladefoged 1990: 32–36; Pandeli, Eska, Ball, Rahilly 1997: 65; Widdowson 2012: 57 ir kt.).

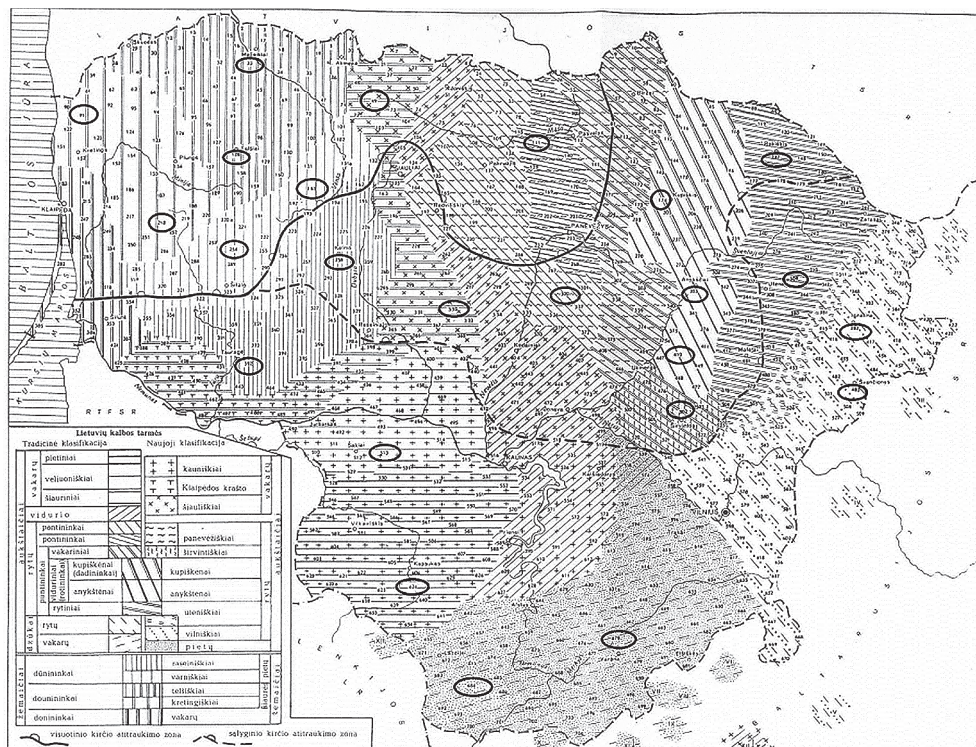
Tarminiam kalbėjimui perkelti ant popieriaus labai svarbus ir transkripcijos sistemos pasirinkimas, jos principų nustatymas. Skirtingose šalyse neretai įsigali savitos, nacionalinės transkripcijos sistemos. Kaip žinome, Lietuvoje jau šimtmetį gyvuoja Georgo Gerullio adaptuotos (1930) vadinamosios kopenhaginės transkripcijos tradicija, kurią vėlesniais laikotarpiais tobulino visi žymieji dialektologai (žr. Gerullis, Stang’as 1933; Jonikas 1939; Salys 1992 [1946]; Zinkevičius 1994; Skirmantas, Girdenis 2001 [1998] ir kt.; plačiau apie lietuvių tarmių transkripciją XX–XXI a. pr. žr. Bakšienė, Čepaitienė 2017a). Šios transkripcijos ženklai, nors ir buvo pritaikyti lietuvių tarmėms taip pat TFA (1925 m. redakcijos) pagrindu, nuo dabartinių TFA simbolių labai skiriasi. Latvių dialektologai naudoja savo transkripcijos sistemą (žr. AV 2016: 14–15; BA Pr 2009: 50–57; BA I 2013: I 74–81). Tačiau vykdant bendrus mokslinius projektus, kurių ypač pagausėjo XXI a. pr., tyrėjų pripažįstama, jog tai labai riboja tyrimų lauką, sunkina galimybę lyginti kelių kalbų duomenis². Dar viena priežastis, nulėmusi tarminių tekstų universalios transkripcijos sistemos poreikio padidėjimą – XXI a. pr. įvykę tarmėtyros metodologiniai bei ideologiniai pokyčiai³.

Atsižvelgdami į šiuos poreikius, Lietuvių kalbos instituto dialektologai 2016 m. parengė bandomąjį Tarptautinės fonetinės abėcėlės (TFA) dabartinės

¹ Plg. taiklią Antano Baranausko pastabą rašytinės ir gyvosios kalbos dvilypumo klausimu: „Kas kita knyga, kas kita burna: knygoje kalba pusiau apmirusi, burnoje gi visa gyva“ (Baranauskas 1970: 248).

² Su transkripcijos problemomis XXI a. pr. ypač susidūrė baltų bendrinių kalbų tyrėjai, lygindami garsų akustines ypatybes (žr. Grigorjevs, Jaroslaviene 2014; 2015; Jaroslaviene 2014; 2015; Urbanavičienė, Indričėnė 2015; 2016). Lietuvių ir latvių dialektologų daugiausia apie tai diskutuota rengiant BA Pr 2009, BA I 2013.

³ Universalus pateikimas ypač aktualus analizuojant tarmių duomenis kompiuterinėmis programomis, pavyzdžiui, *RuG/L04*, *Gabmap* (plačiau žr. Nerbonne ir kt. 2011: 65–89 tt.; Leinonen ir kt. 2016: 71–83 tt.) ir kt. Jomis dažniausiai atliekami dialektometriniai matavimai – skaičiuojami, vaizduojami ir analizuojami tarminiai panašumai ar skirtumai, dažniausiai atsižvelgiant į geografinę padėtį (žr. Szmrecsanyi 2011: 45).

1 PAV. Kontrolinių tarmių punktų tinklas (LKA 1977, žemėl. Nr. 1)

redakcijos simbolių rinkinį lietuvių tarmėms užrašyti⁴. Pastaruoju metu šis rinkinys pristatomas mokslo visuomenei, svarstomas baltų kalbų tarmių tyrėjų bei geolingvistų⁵. Kitas šio darbo etapas – išsami atrinktų TFA simbolių tinkamu-

⁴ Šis darbas buvo viena iš sudedamųjų dalių didesnio lietuvių tarmių tyrimo, kuriame TFA transkripcija buvo reikalinga tarminėi medžiagai analizuoti dialektometrijos metodų pagrindu sukurtomis kompiuterinėmis programomis.

⁵ Lietuvių tarmių garsams parengtas TFA rinkinys 2016 05 03 apvarstytas Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro posėdyje. Mokslo bendruomenei jis buvo pristatytas tarptautinėse mokslinėse konferencijose Lietuvoje (Bakšienė R., Čepaitienė A. „Tarptautinės fonetinės abėcėlės (an. IPA) taikymas lietuvių tarmių tekstams: galimybės ir problemos“. Tarptautinė mokslinė konferencija *Dabartinių baltų kalbų ir tarmių transformacijos*. Lietuvių kalbos institutas, Vilniaus universitetas, Vilnius, 2016 10 19–21) ir Latvijoje (Bakšienė R., Čepaitienė A. „Lietuvių tarmių transkripcija: tradicija ir IPA“. Tarptautinė mokslinė konferencija *Teksts un vārds*. LU Latvių kalbos institutas, Ryga, 2017 02 22–23; Bakšienė R. „Nuo garso iki žodžio: lietuvių tarmių transkripcijos problemos“. Tarptautinė mokslinė konferencija *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. Liepojos universitetas, Liepoja, 2017 11 30–12 01). Analogišką rinkinį, tinkamą latvių tarmėms transkribuoti, šiuo metu rengia ir latvių dialektologai.

mo kiekvienai lietuvių patarimei patikra. Šiuo tikslu buvo sudarytas 24 punktų tinklas (pagrindas – LKA 1977), apimantis visas lietuvių patarmes. Stengtasi laikytis vientisumo ir simetriškumo principų – pasirinktos vietovės išsidėsčiusios tarp pagrindinių patarmių plotus kertančių izoglosų ir reprezentuoja skirtingus arealus (žr. 1 pav.). Chrestomatinių šaltinių (daugiausia LKTChr 2004) pagrindu iš šių punktų susidarytas kontrolinių žodžių, iliustruojančių daugumą patarmių ypatybių, rinkinys. Remiantis šnektų aprašais, visi žodžiai buvo su-transkribuoti tradicine kopenhagine rašyba ir dabartiniais TFA simboliais⁶ (plačiau žr. Bakšienė, Čepaitienė 2017). Kol kas išsamiai apžvelgta tik artimiausios bendrinei kalbai patarmės – vakarų aukštaičių kauniškių – pavyzdžių transkripcija TFA simboliais (žr. Bakšienė, Čepaitienė 2017a).

Šio straipsnio **tikslas** – aptarti dabartinės redakcijos TFA simbolių taikymo galimybes dar vienai vakarų aukštaičių patarimei – šiauliškiams, kurių fonetinė sistema irgi palyginti ne per daugiausia nutolusi nuo bendrinės lietuvių kalbos. Smulkesnieji tyrimo **uždaviniai**: iš kontrolinio žodžių rinkinio atrinkti pavyzdžius, geriausiai iliustruojančius šiauliškių patarmės fonetikos ir kirčiavimo ypatybes; atrinktus pavyzdžius užrašyti kopenhagine transkripcija ir TFA simboliais; apžvelgti transkripcijos TFA simboliais galimybes ir iškilusias problemas. Straipsniu siekiama tęsti baltų kalbų tarmių tyrėjų diskusiją šiuo klausimu.

2. TFA IR KOPENHAGINĖS TRANSKRIPCIJOS ŽENKLŲ ATITIKMENYS

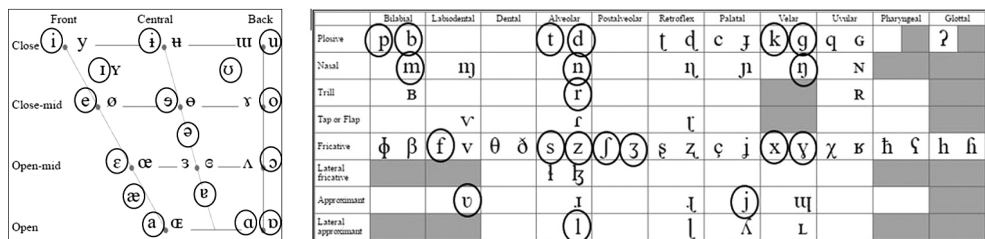
Rengiant lietuvių tarmėms tinkamą TFA simbolių rinkinį, remtasi dabartine lietuvių tarminės transkripcijos tradicija. Nusistovėjus pagrindiniams garsų perteikimo principams, daugelyje tarminių veikalų naudojami tie patys transkripcijos ženklai, pastaruoju metu dažniausiai jie užrašomi Palemono rašmenimis (plačiau žr. Aleknavičienė ir kt. 2005). Kopenhaginės transkripcijos ir TFA simbolių siejimo principai mokslo spaudoje jau buvo aptarti (žr. Bakšienė, Čepaitienė 2017), todėl čia pateikiama tik apibendrinta atitikmenų lentelė (žr. 1 lent.) ir parodoma, kiek ir kurie balsių ir priebalsių TFA simboliai buvo panaudoti (žr. 2, 3 pav.).

⁶ Šiuo transkripcijos bandymu siekiama patikrinti „etaloninį“, chrestomatijose užfiksuotą tarmių vaizdą. Kol kas neatsižvelgiama į XXI a. pokyčius, naujus reiškinius ir pan. Sudarius visoms patarmėms tinkamą TFA simbolių rinkinį, bus galima transkribuoti ir gyvosios kalbos įrašus.

1 LENTELĖ. Tarminių TFA ir kopenhaginės transkripcijos rašmenų atitikmenys

Garsai ir kiti fonetiniai vienetai	TFA	Kopenhaginė transkripcija
Balsiai		
<i>a</i> tipas	[ɑ]	[a]
	[ɒ]	[ɑ]
	[ɐ]	[α]
<i>e</i> tipas	[ɛ]	[e]
	[æ]	[æ]
	[ɜ]	[ɛ]
	[ə]	[ə]
<i>è</i> tipas	[e]	[è]
	[ɛ]	[e]
	[ə]	[ɛ]
	[ɘ]	[ɛ]
<i>i</i> tipas	[i:], [iː]	[iː], [i:]
	[ɪ]	[i]
	[ɪ]	[i], [ɪ]
	[ɪ]	[ɪ]
	[i]	[bi]
<i>o</i> tipas	[ɪ]	[i]
	[o]	[o]
	[ɔ]	[o]
	[ɔ]	[ɔ]
<i>u</i> tipas	[u:], [uː]	[uː], [u:]
	[ʊ]	[u]
	[ʊ]	[u], [v]
	[ʊ]	[u]
Balsių kiekybė ir redukcija		
ilgumas	:	˙
pusilgumas	˙	˙
redukcija	˘	a / (a), i / (i)
klausa neskiriamas balsis	˘	˘, ˘
Priebalsių minkštumas ir balsingumas		
minkštumas	j	, / ' / ˘
nežymus suskardėjimas	[s], [t]...	[s], [t]...
nežymus suduslėjimas	[g], [n]...	[g̃], [ñ]...
Kirtis ir priegaidės		
pagrindinis kirtis	˙	˙
šalutinis kirtis	˙	˙
trumpojo skiemens kirtis	nežymima	˘
tvirtapradė priegaidė	ˆ	˘
tvirtagalė priegaidė	ˆ	˘
tęstinė priegaidė	˘˘	˘˘
laužtinė priegaidė	nežymima	ˆ
vidurinė priegaidė	nežymima	s

Lietuvių patarmių transkripcija TFA simboliais:
vakarų aukštaičiai šiauliškiai

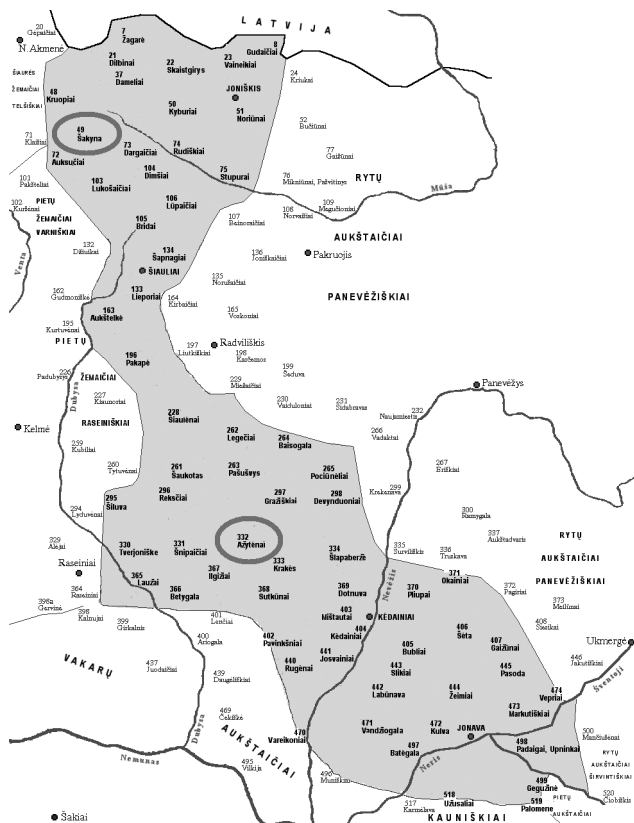

2, 3 PAV. Lietuvių tarmių transkripcijai pasirinkti TFA balsių ir priebalsių simboliai (pagrindas – IPA 2015)

3. VAKARŲ AUKŠTAIČIŲ ŠIAULIŠKIŲ PAVYZDŽIŲ TRANSKRIPCIJA TFA SIMBOLIAIS

Norint patikrinti sudaryto TFA simbolių rinkinio tinkamumą šiauliškių ypatybėms užrašyti, iš patarmės ploto buvo pasirinkti du ganėtinai skirtingi punktai – pietinei daliai priklausantys *Ažytėnai* ir šiaurėje esanti, kalbiniu savitumu ypač išsiskirianti *Šakyna* (žr. 4 pav.) (išsamiausiai XX a. vidurio Šakynos apylinkių šnektą yra ištyrusi ir aprašiusi A. Jonaitytė, žr. 1959; 1960; 1960a; 1964; 1967; 1969; 1972). Visuose dialektologų darbuose pabrėžiama, jog patarmės šiaurinė ir pietinė dalys labai nevienodos, be to, esama rytinių ir vakarinių šnektų skirtumų. Šiauliškiai – bene nevientisiausia iš visų lietuvių patarmių (apie šiaurinės ir pietinės dalių skirtumus bei atskirų šnektų ypatybes plačiau žr. Jonaitytė 1960b; Grinaveckis 1974; Zinkevičius 1994: 36–40; JŠPT 2001; LKTChr 2004: 60–75; Kazlauskaitė 2002; 2003; 2005: 9–27; 2008; VAS 2007; Geržotaitė 2012; 2016: 107–131; XXI a. pr. situaciją žr. Kaikarytė 2010; 2015; Aliūkaitė, Bakšienė, Jaroslaviėnė ir kt. 2014: 155–157).

Iš kontrolinio visų patarmių žodžių rinkinio (plačiau žr. Bakšienė, Čepaitienė 2017) pasirinkti pavyzdžiai, aktualiausi Šakynos ir Ažytėnų punktams, iliustruojantys šiauliškių fonetikos ir kirčiavimo ypatybes. Pagrindinės iš jų daugmaž vienodai realizuojamos abiejuose tirtuose punktuose, smulkesniosios – ryškiai skiriasi. Remiantis šnektų aprašais, jie sutranskribuoti tradicine kopenhagine transkripcija ir TFA simboliais. Toliau pateikiama išsami transkripcijos apžvalga ir užrašyti pavyzdžiai.

4 PAV. Transkripcijos iliustracijoms pasirinkti VAS punktai

Kamieno kirčiuoti *ie*, *uo*, lemiantys šiauliškių priklausomybę aukštaičiams, abiejuose kontroliniuose punktuose atliepami taip pat kaip ir bendrinėje kalboje (LKA 1982: žemėl. 64, 66; Zinkevičius 1994: 85; LKTChr 2004: 29). Norint TFA simboliais kiek galima tiksliau perteikti šių garsų pozicinius variantus, atsižvelgtina į skiemens priegaidę. Tvirtapradžiai *ie*, *uo* abiejuose punktuose realizuojami visiškai vienodai, kaip ir daugelyje tarmių, stipriai pabrėžiant kintamojo balsio pradžią. TFA jie žymėtini [ie] ir [uo] – pradžioje rašomi simboliai [i], [u], žymintys uždaruosius garsus, virš jų dedamas tono kritimą (an. *falling*) žymintis diakritikas (plačiau apie priegaidžių transkripciją žr. toliau), pvz.: 's¹u¹ies¹s – svi¹ests ~ svi¹estas, 'dū¹ona – dū¹ona ~ dū¹ona⁷. Tvirtagalių *ie*, *uo* realizacija pasirinktuose punktuose šiek tiek skiriasi: Ažytėnuose įprastai paryškinama tvirtagališko garso pabaiga, o Šakynoje, esančioje netoli žemaičių

⁷ Pavyzdžiai visur pateikiami tokia tvarka: transkribuoti TFA (stačiu šriftu), kopenhagine transkripcija ir atitinkamo bendrinės kalbos rašmenimis.

ploto, – pradžia (VAS 2007: 120; LKTChr 2004: 63). Ažytėnų pavyzdžiuose tono kilimą (an. *rising*) žymintis ženklas rašytinas ant antrojo dėmens (ʃ^lĩens – šiēns ~ šiēnas, ʃ^oks – juōks ~ juōkas), o Šakynos – ant pirmojo (ʃ^lĩens – šiēns, ʃ^oks – juōks). Aptariamųjų garsų pabaiga nuo priegaidės priklauso mažiau, visais atvejais čia rašyti TFA simboliai [ɛ] ir [ɔ], žymintys vidutinio atvirumo balsius. Atsižvelgiant į kintamą šių garsų artikuliaciją, galima juos transkribuoti ir su jungiamuoju lankeliu (an. *linking*) apačioje – "s^lu^lĩest̩s, ʃ^oks / ʃ^oks.

Nekirčiuoti *ie, uo* Šakynos punkte transkribuotini tais pačiais TFA simboliais, kaip ir tvirtagaliai (ʃ^lĩe'n^lĩs – šienė.lis ~ šienėlis, p^ou^od^oks – puodūks ~ puodūkās). Pietinėje dalyje nekirčiuoti *ie, uo* gali būti atliepami dvejopai: *ie* > *æ* / *e*, *ę, uo* > *u, o* (LKA 1982: žemėl. 64, 66; Kazlauskaitė 2005: 14). TFA simboliais jie užrašomi atitinkamai [æ] / [ɛ], [ɛ], [ɔ], [ɔ] – pastarųjų trijų kiek atviresnei artikuliacijai perteikti pasitelktas diakritikas, žymintis pažeminto pakilimo balsį (an. *lowered*)⁸ (ʃ^lĩe'n^lĩs / ʃ^lĩe'n^lĩs – šenė.lis / šenė.lis, p^ou^od^oks / p^ou^od^oks – pudū.ks / podū.ks).

Skiriamosios aukštaičių patarmių ypatybės – nosiniai balsiai *q, ę* ir dvigarsiai *an, am, en, em* visame šiauliškių plote taip pat tariami kaip ir bendrinėje kalboje, variantų gali atsirasti tik dėl prozodinių elementų įtakos. Garsai transkribuojami atitinkamai TFA balsių ir priebalsių simboliais (atitikmenis žr. 1 lent.; 2, 3 pav.), pvz.: 'k^hā:s'n^lĩs – k^hā:snis ~ k^hā:snis⁹, 'k^hæ:s^lt^l – k^hæ:s^lt^l / 'k^hĩ:s^lt^l – k^hĩ:s^lt^l ~ k^hęsti, 's^hā:m^lt^lĩs – s^hā:m^ltis ~ s^hāmtis, 'ʃ^lu^lĩe'n^lt̩s – šveñ.c / 'ʃ^lu^lĩe'n^lt̩s – švėnc ~ šveñtas, 'p^hĩe'ŋ^lk^lĩ – peŋki / 'p^hĩe'ŋ^lk^lĩ – p^hĩe'ŋ^lk^lĩ ~ penki.

Kontroliniuose punktuose nevienodai trumpinami nekirčiuoti ilgieji kamieno balsiai. Dauguma šiauliškių juos visai sutrumpina, bet aplink Šakyną prieškirčiai ilgieji balsiai išlieka pusilgiai (LKA 1982: žemėl. 29, 36, 41, 45; LKTChr 2004: 61). Transkribuojant TFA simboliais, Šakynos pavyzdžiuose žymimas pusilgumo (an. *half-long*) ženklas dešinėje balsio pusėje, plg.: g^lr^lĩe'z^lĩms – gre.žĩms / g^lr^lĩe'z^lĩms – gre.žĩ.ms ~ gre.žĩmas, g^li'v^lĩe'n^lt^l – gi.vė.nĩt / g^li'v^lĩe'n^lt^l – givá.nĩt ~ givėnti, su'n^lĩe'ĩs – su.nė.lis / s^on^lĩe'ĩs – sunė.lis ~ sūnėlis. Tais atvejais, kai ilgieji *y, ū* visiškai sutrumpėja, pakinta ir jų kokybė – jie tampa kiek atviresni ir ne tokie įtempti, todėl juos visur siūloma transkribuoti TFA simboliais [ɪ], [ʊ]. Tiek atviresiose, tiek uždarosiose galūnėse nekirčiuoti ilgieji balsiai abiejuose punktuose trumpinami iki trumpųjų. Jie užrašomi reikiamais TFA trumpųjų balsių simboliais (žr. 1 lent.), pvz.: 'ʃ^hāka – šā.ka ~ šāka, 'l^hāp^hĩe – lā.pe ~ lāpę, 'p^hāe'm^lp^hĩe – pā.mpe ~ pēmpė, 'dāŋg^o – dāŋgu ~ daŋgy, 'māta – mā.ta ~ mātō; 'ʃ^hākas – šā.kas ~ šākos, 'grā'z^lĩes – grā.žes / 'grā'z^lĩes – grā.žos ~ grāžios,

⁸ Sutrumpėjęs *u* < *uo* taip pat laikytas šiek tiek atviresniu garsu negu iš prigimties trumpas *u*.

⁹ Ažytėnų punkte gali būti vartojamas ir galūninio kirčiavimo variantas: k^hā:s'n^lĩs – k^hāsnĩs ~ k^hāsnỹs.

'kâ:r'v'ɛs – ká.řves / 'kâ:r'v'ɛs – ká.řvɛs ~ kárves, 'a:k'is – á.kis ~ ākys, 'gra'ʒʊs – grá.žus ~ grāžūs.

Abiejuose punktuose trumpieji galūnių balsiai neretai numetami ar išmetami. Nukritus priešakinės eilės balsiui (veiksmažodžio bendratyse ar kitose formose), priebalsiai išlieka minkšti (Jonaitytė 1960a; LKA 1982: žemėl. 90; LKTChr 2004: 62; Kazlauskaitė 2005: 17). Šiais atvejais žodžio gale TFA palatalizacijos (an. *palatalized*) simboliu – pakelta raidele ^l – visur žymėtinas galinių priebalsių minkštumas, pvz.: 'ʒ'v'æ'ŋ'g' – žvæ.ŋĝ / 'ʒ'v'ɛ'ŋ'g' – žvé.ŋĝ ~ žvéngia, kem'f'ɛ't' – kamš'í'f ~ kamšyti.

Šiauliškių plote varijuoja kamieno kirčiuoto balsio *e* kokybė. Pietinės šnektos labiau apibendrinusios atvirąjį balsį (LKA 1982: 11, 12; Kazlauskaitė 2005: 15). Todėl Ažytėnų pavyzdžiuose *e* tiek prieš kietąjį, tiek prieš minkštąjį priebalsį žymėtas vienodai – rašytas TFA atvirasis [æ], pvz.: lɛŋ'g'æ'l'is – laŋĝæ.lis ~ lanĝėlis, kem'p'æ'l'is – kam̃pæ.lis ~ kampėlis, m'æ'd'is – mæ.dis ~ mēdis. Šakynos apylinkėse balsio *e* kokybę labiau linkstama diferencijuoti pagal tolesnį priebalsį: prieš minkštąjį dažniau tariamas uždarasis, prieš kietąjį – atvirasis. Analo-giškuose pavyzdžiuose rašytas TFA simbolis [ɛ], reiškiantis kiek uždaresnį balsį (lɛŋ'g'ɛ'l'is – laŋĝɛ.lis, kem'p'ɛ'l'is – kam̃pɛ.lis, m'ɛ'd'is – mɛ.dis).

Visų tyrėjų pastebėta Šakynos ir kitų šiauliškių šnektų, esančių netoli žemaičių ploto, ypatybė – nestiprus balsių *é*, *o* dvibalsinimas (LKA 1982: žemėl. 27, 35; Zinkevičius 1994: 38; LKTChr 2004: 62; VAS 2007: 116). TFA simboliais tokį dvibalsinimą siūloma žymėti ant pirmųjų [ɪɛ], [ʊɔ] dėmenų rašant diakritiką, reiškiantį labai trumpą balsį (an. *extra short*), pvz.: 't'ɛ̃va – t'ėva ~ téva, t'ɛ̃v'ɛ'l'is – t'ėvė.lis ~ tēvēlis, 'k'ɔ̃jɛ – k'óje ~ kója, 'ʊ̃ɔ̃ɔ̃ɔ̃'l'is – 'ũɔ̃buõlis ~ obuol̃ys. Čia taip pat galima ir transkripcija su jungimo lankeliu apačioje: 't'ɛ̃va, t'ɛ̃v'ɛ'l'is, 'k'ɔ̃jɛ, 'ʊ̃ɔ̃ɔ̃ɔ̃'l'is. Ažytėnų pavyzdžiuose kirčiuoti šie balsiai žymėti TFA uždaresniaisiais [e], [o], o nekirčiuoti, kaip ir *ie*, *uo*, gali turėti po kelis variantus, pvz.: 't'ɛ̃va – t'ėva, 't'ɛ̃v'æ'l'is – tevæ.lis / 't'ɛ̃v'æ'l'is – tɛvæ.lis, 'k'ɔ̃jæ – k'ójæ, 'ʊ̃ɔ̃ɔ̃ɔ̃'l'is – ubul̃is / 'ʊ̃ɔ̃ɔ̃ɔ̃'l'is – obol̃is.

Pasirinktuose punktuose skiriasi kirčiuotų trumpųjų balsių realizacija: pietinėse šnektose jie pailgėja iki pusilgių, o Šakynos apylinkėse išlieka trumpi (LKA 1982: žemėl. 1, 13, 19; Zinkevičius 1994: 37; LKTChr 2004: 62; Kazlauskaitė 2005: 10; VAS 2007: 28, 116). Pozicinio ilgumo balsiai TFA simboliais transkribuoti prieš skiemenį žymint pagrindinio kirčio ženklą ir rašant pusilgumo ženklą po balsio. Vadinamosios vidurinės priegaidės žymėjimo šiuose skiemenyse gali būti atsisakyta, nes iš prigimties jie yra trumpieji ir priegaidžių opozicija jiems nėra būdinga, pvz.: 'ra'ɫs – rá.ts ~ rātas, 'ru'ɫs – rú.ts ~ rudas, 'ʒ'ɪ'b – ž'í.b ~ žiba, 's'ɪ'æ'k – s'æ.k ~ sèk, 'bu'va – bú.va ~ bùvo. Nepailgėję balsiai tiesiog užrašomi reikiama TFA simboliais, prieš skiemenį taip pat rašomas

pagrindinio kirčio ženklas, pvz.: 'ra^hts – ràts, 'ròts – rùts, 'z^hlb – žìb, 's^hæk – sàk, 'b^hva – bùva.

Kalbant apie šiaurines šiauliškių šnektas, būtinai reikia paminėti savitą konsonantizmo ypatybę – vadinamąjį „šlekiavimą“. Tiesiogiai kontroliniame Šakynos punkte šio reiškinių nėra aprašyta, jis įprastai lokalizuojamas šiek tiek labiau į šiaurę – apie Žagārę, Skáistgirį, Rudiškiùs (Jonaitytė 1960b; Zinkevičius 1994: 38; Girdenis, Pabrėža 2000 [1978]; LKTChr 2004: 63; VAS 2007: 120; Kaikarytė 2015 ir ten min. lit.). Pastaruoju metu šis reiškinys įvardijamas kaip priebalsių s, z, c, dz ir š, ž, č, dž atliepimas tarpiniais garsais, kurie kopenhaginės transkripcijos simboliais būdavo užrašomi *ś, ź, ć, dź*. Ankstesniuose darbuose (Jonaitytė 1960b) dažnesni būdavo šių garsų „painiojimo“, „maišymo“, „nedėsningo vartojimo“ apibūdinimai. Reiškinių kilmė dažniausiai siejama žiemgalių substratu, bet Girdenio ir Pabrėžos aiškinimu (2000 [1978]: 119), tai gali būti labai senas pačios lietuvių kalbos vieno iš arealų, neturėjusių s : š tipo priešpriešos, reliktas. Minėtų tarpinių garsų žymėjimas TFA simboliais gana problemiškas. Net ir lietuvių kalbos sargiųjų s, z, c, dz bei žvarbiųjų š, ž, č, dž atitikmenys TFA abėcėlėje nėra visiškai tikslūs, nes ji sudaryta remiantis anglų kalbos garsais (plačiau žr. Ambrazevičius, Leskauskaitė 2014: 166–167; Bakšienė, Čepaitienė 2017). Girdenis ir Pabrėža, remdamiesi užsienio kalbų duomenimis, apibrėžia šiuos garsus kaip apikaličius-retrofleksinius (2000 [1978]: 118), panašiai jų artikuliaciją apibūdina ir kiti autoriai (LKTChr 2004: 20). Taigi galbūt jie galėtų būti žymimi TFA retrofleksinių garsų simboliais, apačioje pridėjus diakritiką, reiškiantį apikalinę artikuliaciją – [s̺], [z̺]. Kol kas tai tik vienas iš siūlomų variantų.

Visam šiauliškių plotui būdingas įvairaus laipsnio kirčio atitraukimas, tai viena iš ypatybių, skiriančių juos nuo vakarų aukštaičių kauniškių (Jonaitytė 1959: 112–118; Grinaveckis 1974; LKA 1982: žemėl. 105; Zinkevičius 1994: 37; Kazlauskaitė 2005: 18–19; VAS 2007: 27; Kaikarytė 2015: 151–157). Šakynos punkte turimas visuotinis kirčio atitraukimas, o Ažytėnuose – tik intensyvesnis sąlyginis, todėl pasirinktieji pavyzdžiai kirčiuotini nevienodai. Be to, Šakynoje, esančioje netoli žemaičių ploto, skiemenyse, iš kurių atitaukta, lieka ir šalutinis kirtis, nors ir ne toks ryškus, kaip žemaičių šnektose. Transkribuojant TFA simboliais pavyzdžiuose su kirčio atitraukimu žymėti pagrindinio ir šalutinio (jei esama) kirčio ženklai, tačiau kol kas atsisakyta žymėti atitaukutinio kirčio priegaidės. Literatūroje daugiau duomenų esama apie žemaičių atitaukutinio kirčio priegaidės, o šiauliškių plote jos dar nėra išsamiai iširtos, nors manoma, kad irgi skiriamos, tą liudija bent jau atskirų šnektų duomenys (plačiau žr. Jonaitytė 1959; Kazlauskaitė 2005a). Trijų tipų kirčio atitraukimo pavyzdžiai, užrašyti TFA transkripcija: a) kirčio atitraukimas iš trumpos galūnės į trumpą skiemenį (atitaukiama tik Šakynoje): d^hʀ^hl^his – duris / 'd^hʀ^hl^his – 'dù^hris ~ duris, m^hl^hʔ^hts – metùs / 'mè^htus ~ metùs; b) kirčio atitraukimas iš trumpos galūnės į

ilgą skiemenį (atitraukiama abiejuose punktuose, Šakynoje likęs ir šalutinis kirtis): 't̪i:l̪ʲv̪ – t̪i̯l̪u / 't̪i:l̪ʲv̪ – 't̪i̯l̪u ~ tyliù, 'jʊɔda – j̪uoda / 'jʊɔda – 'j̪uɔda ~ juodà, 'vɛikʊs – vaik̪us / 'vɛi,kʊs – 'v̪ai,kʊs ~ vaik̪us, 'kɛlba – kal̪ba / 'kɛlba – 'k̪al̪ba ~ kalbà; c) kirčio atitraukimas iš ilgos tvirtagalės galūnės į įvairaus ilgumo skiemenį (atitraukiama tik Šakynoje): vɛr̪ʲʃk̪i̯ɛ̯ – vařš̪k̪ē / 'vɛr̪ʲʃk̪i̯ɛ̯ – 'v̪ař̪,š̪k̪e ~ vařš̪k̪ē, ʒmɔ'nõ:s – žm̪unõ:s / ʒmɔ'nõ:s – žm̪onõ:s / ʒm̪õ̯nas – 'žmuo̯nas ~ žmonõs, g̪i̯r̪e̯ – geraĩ. / 'g̪i̯r̪e̯ – 'g̪e̯,raĩ ~ geraĩ.

Vienu iš sudėtingiausių transkripcijos TFA simboliiais aspektų lieka lietuvių tarmių prozodinių vienetų perteikimas. Nors visose tarmėse, kaip ir bendrinėje kalboje, esama tik dviejų fonologinių priegaidžių, tačiau gausu alotonų, priklausančių nuo tarmės prozodinės sistemos, skiemens sudaromųjų garsų, pozicijos žodyje ir kitų veiksnių. Žymėjimą TFA simboliiais apsunkina ir tai, kad lietuvių priegaidės yra sudėtinis reiškinys, realizuojamas fonetinių požymių (trukmės, pagrindinio tono, intensyvumo, kokybės) kompleksu. Požymių santykiai ir svarba diferencijuojant priegaides taip pat varijuoja priklausomai nuo konkrečios tarmės sistemos, skiemens pagrindo ir t. t. Pastaruoju metu linkstama prie nuomonės, kad lietuvių priegaidės esančios labiau toninio pobūdžio (apžvalgą žr. Švageris 2015: 20–36; Bakšienė 2016: 46–55). Kol kas iš TFA simbolių rinkinio priegaidėms žymėti atrinkti tik du diakritikai: [^], reiškiantis tono kritimą, ir [ˇ] – tono kilimą. Kokybės požymiai būtų perteikiami balsių rašmenimis, kiekybės – šalia jų žymimais ilgumo / pusilgumo ženklais. Pripažintina, kad toks pasirinkimas neleidžia parodyti netgi visų bendrinės kalbos priegaidžių požymių: jų tono kontūras ne visada yra tik krintančio ar kylančio pobūdžio, visai neatskleistos lieka intensyvumo moduliacijos ir kt.¹⁰ Tarmiųjų alotonų perteikimo TFA simboliiais galimybės dar turės būti ateities tyrimų ir diskusijų objektas.

Šiauliškių patarmėje priegaidžių alotonų taip pat esama (žr. Jonaitytė 1959; LKA 1982: žemėl. 106; LKTChr 2004: 63; VAS 2007: 120). Tvirtapradžių dvibalsių / dvigarsių pirmieji dėmenys *a*, *e* visame plote pailgėja iki pusilgių¹¹, taigi jie TFA simboliiais transkribuojami žymint krintančio tono diakritiką ant balsio

¹⁰ Plg. prof. Astos Kazlauskienės siūlymą lietuvių bendrinės kalbos priegaides TFA simboliiais žymėti tiesiog kaip 1-ojo ir 2-ojo tipo kirtį, atskirai aprašant šių tipų požymius (pranešimas „Tarptautinė fonetinė abėcėlė bendrinei lietuvių kalbai: balsiai, kirtis, priegaidės“ Lietuvos edukologijos universitete 2017 05 06–07 vykusioje konferencijoje *Lituanistika (baltistika) šiuolaikiniuose ugdymo procesuose*). Beje, akūtas ir cirkumfleksas, kuriais dabar įprasta žymėti lietuvių priegaides, taip pat neperteikia jokių jų požymių, jie yra grynai sutartiniai ženklai. Plg. latviai krintančiąją priegaidę žymi gravio ženklu – *m̃e*le ‘liežuvis’.

¹¹ A. Jonaitytės (1959: 122) nuomone, jie pailgėję iki ilgųjų, tačiau autorė taip teigė tik iš klausos, jokių matavimų atlikta nebuvo. Kiti autoriai (A. Kaikarytė, R. Kazlauskaitė) šiauliškių tekstuose šioje pozicijoje žymi pusilgius dėmenis.

ir dešinėje jo pusėje dedant pusilgumo ženklą, pvz.: 'pân¹t¹is – pá.ñtis ~ pán-tis, 't¹â¹mst – té.mst ~ témsta. Tačiau dėmenys *i*, *u* pailgėja tik pietinėje dalyje, kuriai priklauso ir Ažytėnai, Šakynos punkte jie pabrėžiami, bet išlieka trumpi, juos transkribuojant pusilgumo ženklas nerašomas, plg.: 't¹îl¹s – tí.lts / 't¹îl¹s – tîlts ~ tîltas, 'kû¹l¹t¹ – kû.lî / 'kô¹l¹t¹ – kúll̃ ~ kùlti.

Šiauliškių plote skiriasi ir tvirtagalės priegaidės spūdžio vieta. Pietinės dalies Ažytėnų punkte tvirtagalės priegaidės spūdis įprastai koncentruojamas ant antrojo dėmens, kuris pailgėja iki pusilgio. TFA simboliais tokia priegaidės išraiška užrašoma kylančio tono diakritiku ant antrojo dėmens ir pusilgumo ženklų šalia jo, pvz.: 'uë¹ka – vaĩ.ka ~ vaĩkq, 'rë¹ka – raĩ.ka ~ raĩkq, 'l¹ë¹·k¹ – leñ.ê ~ leñkia, 'v¹îl¹ks – vil.ks ~ vilks, 'kũ¹ps – kuĩ.ps ~ kuĩpas. Šakynos punkte, esančiame šalia žemaičių, tvirtagalės priegaidės spūdis koncentruojamas ant pirmojo dėmens, tačiau pabrėžimas yra nedidelio laipsnio, kirčiuoti dėmenys nepailgėja. Tokiais atvejais ant pirmojo dėmens tiesiog rašomas TFA kylančio tono ženklas, pvz.: 'vāika – vāika, 'rājka – rājka, 'l¹ë¹·k¹ – lējê, 'v¹îlks – vîlks, 'kũmps – kũmps.

4. VIETOJ IŠVADŲ

Apžvelgus TFA simboliais užrašytą vakarų aukštaičių šiauliškių medžiagą, darytina išvada, kad didžioji dalis patarmės ypatybių transkripcijos problemų nekėlė. Šiauliškiai transkripcijos atžvilgiu vertintini kaip viena iš paprastesnių tarminių sistemų. TFA rinkinyje esantys balsių ir priebalsių simboliai daugeliu atvejų apytiksliai atitinka patarmės garsus, kai kurie iš jų užrašomi su papildomais diakritikais. Diskutuotini išlieka ir išsamesniuose tyrimuose turėtų būti tikslinami keli dalykai.

Priebalsių sistemoje problemiškas yra vadinamųjų „šlekiavimo“ garsų – tarpinių tarp *s*, *z*, *c*, *dz* ir *š*, *ž*, *č*, *dž* – žymėjimas TFA simboliais. Darbų, skirtų šiai unikaliam ypatybei, esama nemažai, tačiau šių garsų artikuliacija kol kas nėra išsamiai aprašyta, nėra atlikta eksperimentinių tyrimų, aprašuose remiamasi vien klausa. Todėl ypač keblu tiksliai parinkti TFA atitikmenis šiems priebalsiams, nes ir visų kitų lietuvių kalboje vartojamų sibiliantų artikuliacinės / akustinės savybės gerokai skiriasi nuo anglų kalbos, kurios garsų pagrindu yra sudarytas TFA rinkinys. Kaip rodo XXI a. tyrimai, „šlekiavimo“ ypatybė yra linkusi sparčiai nykti, tačiau aptariamieji priebalsiai šiaurinėse šiauliškių šnektose vis tiek išlieka savitos artikuliacijos, tad ateityje jų transkripcija TFA simboliais greičiausiai dar turės būti tikslinama.

Kaip ir kitose patarmėse bei bendrinėje kalboje, taip ir šiauliškių plote sudėtingiausias išlieka prozodinių vienetų, ypač priegaidžių variantų, fiksavimas TFA simboliais. Jais galima pažymėti pagrindiniu ir šalutiniu kirčiu pabrėžtus skiemenis, bet ilgojo kirčiuoto skiemens moduliacijos, susijusios su skirtingomis priegaidėmis, perteikiamos ne visai adekvačiai. Šiauliškių prozodinė sistema, lyginant su anksčiau aptartais kauniškiais, sudėtingesnė,

nes turimas kirčio atitraukimo reiškiny. Dėl jo atsiranda atitrauktinių kirčių priegaidžių žymėjimo problema, be to, paribyje su žemaičiais pasitaiko ir nukeltinių kirčių bei šalutinių kirčių pabrėžtų ilgųjų skiemenų, iš kurių buvo atitrauktas pagrindinis kirtis. Patarmės pakraščiuose gali pasitaikyti ir kitų priegaidžių alotonų – vidurinės, laužtinės, tęstinės – atvejų. Kol kas tokių skiemenų priegaidžių požymiai TFA simboliais nefiksuoti, jų žymėjimas dar lieka ateities tyrimų ir diskusijų objektu.

LITERATŪRA

Aleknavičienė Ona, Grumadienė Laima, Gurskas Albertas, Skirmantas Petras, Strockis Mindaugas, Tumasonis Vladas 2005: *Lituanistinis šriftas Palėmonas*. Vilnius: Tautinių bendrijų namai.

Aliūkaitė Daiva, Bakšienė Rima, Jaroslavienė Jurgita, Judžentytė Gintarė, Leskauskaitė Asta, Lubienė Jūratė, Meiliūnaitė Violeta, Pakalniškienė Dalia, Ragaišienė Vilija, Rinkauskienė Regina, Švambarytė-Valužienė Janina, Urbanavičienė Jolita, Vaišnienė Daiva 2014: Punktų tankis geolingvistikos skirties aukštaičiai : žemaičiai požiūriu. – *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistikos ir sociolingvistikos tyrimas*, sud. Danguolė Mikulėnienė, Violeta Meiliūnaitė. Vilnius: Briedis, 129–196.

AV 2016: *Avoti vēl neizsīkst. Latviešu valodas dialekti 21. gadsimtā*, sast. Anna Stafeca, Liene Markus-Narvila, atb. red. Anna Stafeca. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.

BA Pr 2009: *Baltu valodu atlants (Prospekts) / Baltų kalbų atlasas (Prospektas) / Atlas of the Baltic Languages (A Prospect)*, sud. Anna Stafeca, Danguolė Mikulėnienė. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

BA I 2013: *Baltu valodu atlants / Baltų kalbų atlasas / Atlas of the Baltic languages. Leksika / Leksika / Lexis 1. Flora*, sud. Anna Stafeca, Danguolė Mikulėnienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.

Bakšienė Rima 2016: *Vakarų aukštaičių kauniškių priegaidės: Marijampolės šnektas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Bakšienė Rima, Čepaitienė Agnė 2017: Tarptautinės fonetinės abėcėlės taikymo lietuvių tarmių garsams galimybės. – *Baltistica* 52(1), 109–140.

Bakšienė Rima, Čepaitienė Agnė 2017a: Lietuvių tarmių transkripcija: tradicija ir IPA. – *Linguistica Lettica* 25, 203–229 (spausdinama).

Baranauskas Antanas 1970: *Raštai* 1. Vilnius: Vaga.

Gerullis Georgas 1930: *Litauische Dialektstudien*. Leipzig: Markert & Petters Verlag.

Gerullis Georgas, Stang'as Christianas 1939: *Lietuvių žvejų tarmė prūsuoje*. Kaunas: Spindulys.

Geržotaitė Laura 2012: Pietinės vakarų aukštaičių šiauliškių šnektos: geolingvistinis aspektas ir jo interpretacijos. – *Acta Linguistica Lithuanica* 67, 156–174.

Geržotaitė Laura 2016: *Lietuvių tarmių klasifikacijos tyrimas geolingvistiniu aspektu*. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Girdenis Aleksas, Pabrėža Juozas 2000 [1978]: Nauji šlekiavimo stebėjimai Žagarės apylinkėse. – Aleksas Girdenis. *Kalbotyros darbai* 2. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 117–120.

Grigorjevs Juris, Jaroslaviene Jurgita 2014: Dabartinių baltų bendrinių kalbų nosinių sonantų spektrinė analizė. – *Žmogus ir žodis. Didaktinė lingvistika* 16(1), 35–49.

Grigorjevs Juris, Jaroslaviene Jurgita 2015: Comparative study of the qualitative features of the Lithuanian and Latvian monophthongs. – *Baltistica* 50(1), 57–89.

Grinaveckis Vladas 1974: Apie Joniškio šnektos kirčio atitraukimą. – *Eksperimentinės fonetikos ir kalbos psichologijos koliokviumo medžiaga* 6, *Eksperimentinė ir praktinė fonetika*, ats. red. Antanas Pakerys, Vilnius: Vilniaus valstybinis pedagoginis institutas, 156–159.

IPA 2015: *International Phonetic Alphabet* 2015. Prieiga internete: https://www.internationalphoneticassociation.org/sites/default/files/IPA_Kiel_2015.pdf (žiūrėta 2017 12 11).

Jaroslaviene Jurgita 2014: Spectral characteristics of the Lithuanian vowels: some preliminary results of a new experimental research. – *Linguistica Lettica* 22, 68–84.

Jaroslaviene Jurgita 2015: Lietuvių kalbos trumpųjų ir ilgųjų balsių kiekybės ir kokybės etalonai. – *Bendrinė kalba* 88. Prieiga internete: www.bendrinekalba.lt/html/88/Jaroslaviene_BK_88_straipnis.pdf (žiūrėta 2017 12 10).

Jonaitytė Aldona 1959: Šakynos tarmės kirtis ir priegaidė. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 2, 109–130.

Jonaitytė Aldona 1960: Šakynos tarmės daiktavardžio kaitė. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 3, 91–111.

Jonaitytė Aldona 1960a: Šakynos tarmės žodžio galo vokalizmas. – *Lietuvos TSR MA darbai* 1(8), A serija, 151–162.

Jonaitytė Aldona 1960b: Nauji duomenys apie Skaistgirio tarmės konsonantizmą. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 3, 79–86.

- Jonaitytė Aldona 1964: Žemaitiškos morfologinės ypatybės Šakynos tarmėje. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 7, 165–177.
- Jonaitytė Aldona 1967: Latvių kalbos poveikis palatvės vakarų aukštaičių šnektų gramatinei sandarai. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 9, 171–182.
- Jonaitytė Aldona 1969: Palatvės vakarų aukštaičių šnektų būdvardis, skaitvardis, įvardis. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 11, 183–209.
- Jonaitytė Aldona 1972: Palatvės vakarų aukštaičių nedėsningos fonetikos žodžiai ir jų kilmė. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 13, 31–41.
- Jonikas Petras 1939: *Pagramančio tarmė*. Kaunas: Spindulys.
- JŠPT 2001: *Joniškio šnektų pratimai ir tekstai*, ats. red. Janina Švambarytė, sud. Neri-ja Bartkutė, Rasa Dumčiūtė, Lina Kazlauskaitė, Aušra Kaikarytė, Janina Švambarytė. Šiauliai: K. J. Vasiliausko įmonė.
- Kaikarytė Aušra 2010: *Joniškio šnektos daiktavardžio linksniavimo sistema*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Kaikarytė Aušra 2015: Skaistgirio šnektos ypatybės. – *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos* 3, 50–173.
- Kazlauskaitė Rūta 2002: *Pašušvio šnektos fonologinė sistema: vokalizmas ir prozodija*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Kazlauskaitė Rūta 2003: Fonemų /e/, /o/ ir /ie/, /uo/ atitikmenys nekirčiuotuose kamieno skiemenyse Pašušvio šnektoje. – *Kalbotyra* 52(1), 71–80.
- Kazlauskaitė Rūta 2005: *Šiauliškių patarmės pietinių šnektų tekstai ir komentarai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Kazlauskaitė Rūta 2005a: Atitrauktinio kirčio priegaidės Pašušvio šnektoje. – *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos* 1, 313–324.
- Kazlauskaitė Rūta 2008: Jonavos šnektos fonetinės ypatybės. – *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos* 2, 600–609.
- Ladefoged Peter 1990: What do we symbolize? Thoughts prompted by bilabial and labiodental fricatives. – *Journal of the International Phonetic Association* 20, 32–36. Pri-eiga internete: <https://doi.org/10.1017/S0025100300004254> (žiūrėta 2017 12 10).
- Leinonen Therese, Çöltekin Çağrı, Nerbonne John 2016: Using Gabmap. – *Lingua* 178, 71–83.
- LKA 1977: *Lietuvių kalbos atlasas 1. Leksika*, ats. red. Kazys Morkūnas. Vilnius: Mokslas.

LKA 1982: *Lietuvių kalbos atlasas 2. Fonetika*, ats. red. Kazys Morkūnas. Vilnius: Mokslas.

LKTChr 2004: *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija*, sud. Rima Bacevičiūtė, Audra Ivanauskienė, Asta Leskauskaitė, Edmundas Trumpa. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Nerbonne John, Colen Rinke, Gooskens Charlotte, Kleiweg Peter, Leinonen Therese 2011: Gabmap – A Web Application for Dialectology. – *Dialectologia*. Special Issue 2, 65–89.

Pandeli, Eska, Ball, Rahilly 1997: Problems of phonetic transcription: The case of the Hiberno-English slit-t. – *Journal of the International Phonetic Association* 27, 65–75. Prieiga internete: <http://dx.doi.org/10.1017/S0025100300005430> (žiūrėta 2017 12 10).

Salys Antanas 1992 [1946]: *Lietuvių kalbos tarmės*. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija.

Szmrecsanyi Benedikt 2011: Corpus-based dialectometry: a methodological sketch. – *Corpora* 6(1), 45–76.

Skirmantas Petras, Girdenis Aleksas 2001 [1998]: Naujesni tarmių fonetinės transkripcijos rašmenys. – Aleksas Girdenis. *Kalbotyros darbai* 3. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 335–351.

Švageris Evaldas 2015: *Lietuvių ir latvių tarmių monoftongų priegaidžių akustiniai požymiai: lyginamoji analizė*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas.

Urbanavičienė Jolita, Indričāne Inese 2015: Lietuvių ir latvių kalbų trunkieji priebalsiai: lokuso lygčių rezultatai. – *Baltistica* 50(2), 261–293.

Urbanavičienė Jolita, Indričāne Inese 2016: Lietuvių ir latvių kalbų uždaromos priebalsiai: sprogoimo fazės trukmė ir FFT spektrai. – *Žmogus ir žodis. Didaktinė lingvistika* 18(1), 46–79.

VAS 2007: *Vakarų aukštaičiai šiauliškiai: mokomoji knyga*, sud. Rūta Kazlauskaitė, Lionė Lapinskienė, Rima Bacevičiūtė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Widdowson John David Allison 2012: Some Elementary Problems of Phonetic Transcription. – *Tradition Today* 2, 57–69. Prieiga internete: http://centre-for-english-traditional-heritage.org/TraditionToday2/TT2_Widdowson.pdf (žiūrėta 2017 12 10).

Zinkevičius Zigmās 1994: *Lietuvių kalbos dialektologija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Transcription of Lithuanian Dialects by IPA Symbols: the Western Aukštaitian Subdialect of Šiauliai

SUMMARY

This paper discusses the opportunities for the application of the International Phonetic Alphabet (IPA) to the sounds of Western Aukštaitian of Šiauliai. From the 20th to the 21st century texts of Lithuanian dialects were marked using the transcription that was adapted by Georg Gerullis in 1930. It is a distinctive transcription which differs from those applied to other languages. Nowadays, the usage of this transcription became more complicated after quantitative measurements of language variance became popular. They are usually made by computer programs which require identical data. In order to avoid transcription variation in the future, the pilot study transcribing the sounds of Western Aukštaitian of Šiauliai (from Ažytėnai and Šakyna regions) using IPA symbols was performed.

After reviewing the illustrative material of Western Aukštaitian of Šiauliai, it can be concluded that in the IPA there are almost all characters that are suitable to mark a variety of sounds found in this subdialect. Only a few sounds need to be marked with additional diacritics. Intermediate sounds between *s, z, c, dz* and *š, ž, č, dž* are problematic in the consonant system. Appropriate IPA symbols somewhat differ from the dialectal sounds by their characteristics of articulation or function.

The marking of prosodic units in Šiauliai subdialect using the IPA symbols is most problematic. They can be marked as an accented syllable (with primary and secondary stress) and a long-syllable tone fall (= acute) / rise (= circumflex). Some allotones in the accents of Šiauliai subdialect cannot be marked using the IPA. It is the object for future research.

Įteikta 2017 m. gruodžio 6 d.

RIMA BAKŠIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva

rima.baksiene@lki.lt